

Тетяна КІЗИМА,
Олена ШАМАНСЬКА

ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ І ФІНАНСОВА ПОВЕДІНКА ДОМОГОСПОДАРСТВ: АСПЕКТИ ВЗАЄМОВПЛИВУ

Розглянуто необхідність підвищення рівня фінансової грамотності населення, висвітлено окремі аспекти взаємовпливу фінансової грамотності індивідів і фінансової поведінки домогосподарств з урахуванням сучасних тенденцій та окреслено основні напрями державної політики у цій сфері.

В умовах сучасності уряди багатьох розвинених держав прийшли до розуміння того, що освічені, впевнені в собі громадяни, які спроможні взяти на себе більшу відповідальність за особисті фінанси та відігравати активну роль на ринку фінансових послуг, формують міцну основу для успішного розвитку суспільства. Водночас, процес демократизації суспільства потребує покращення умов життя громадян (в тому числі найменш захищених верств населення) як гарантії стабільності та єдності держави. Попри те, найбільш ефективним способом досягнення цієї мети є попередження бідності, що, певним чином, досягається завдяки фінансовим знанням. В свою чергу, підвищення фінансового потенціалу населення поступово сприяє створенню ефективних і дієвих ринків та знижує необхідність втручання держави.

Необхідно зазначити, що ринкові перетворення базових економічних відносин в суспільстві, пов'язані з формуванням інституту приватної власності, виникненням різних організаційно-правових форм функціонування суб'єктів господарювання, включенням України до міжнародного фі-

нансового ринку, зосередили увагу на питаннях фінансової грамотності населення та підвищили їх актуальність для вітчизняної практики.

Проблеми підвищення рівня фінансової грамотності населення та її вплив на фінансову поведінку домогосподарств давно перебувають у полі зору зарубіжних вчених і керівників урядів розвинених країн світу, адже фінансово грамотне населення здатне попереджати бідність, приймати більш ефективні та зважені фінансові рішення, сприяє стабільному розвитку фінансових ринків та стимулює економічне зростання в країні. Окремі аспекти взаємовпливу фінансової грамотності індивідів та фінансової поведінки населення стали об'єктом наукових досліджень у Російській Федерації (А. Бокарев, О. Кузіна, Л. Рижаківська, А. Столярова, Г. Шахназарян, М. Шевяков) та в Україні (О. Ковтун, І. Ломачинська, А. Незнамова, Н. Слав'янська, Л. Слобода). Проте вивченню цієї проблематики у сучасній вітчизняній економічній літературі належної уваги, на жаль, не приділяється. А вона, на наш погляд, є надзвичайно важливою, адже громадяни, які володіють азами

фінансової грамотності, можуть самостійно аналізувати й оцінювати основні тенденції економічного життя держави, моделювати стратегії фінансової поведінки, обираючи найефективніші та найоптимальніші з них.

Метою статті є з'ясування необхідності підвищення рівня фінансової грамотності населення, висвітлення окремих аспектів взаємовпливу фінансової грамотності індивідів і фінансової поведінки домогосподарств з урахуванням сучасних тенденцій та окреслення основних напрямів державної політики у цій сфері.

Зважаючи на викладене вище, надзвичайно важливим є аналіз ситуації, що склалася сьогодні у сфері фінансової освіти та фінансової грамотності населення, з метою виявлення її впливу на фінансову поведінку домогосподарств.

Варто зауважити, що вигоди від високого рівня фінансової грамотності населення розподіляються між різними суб'єктами, основними з яких є:

- 1) споживачі фінансових продуктів та послуг, які отримують віддачу від власних коштів; захищаються від випадковостей; мінімізують ризики та надмірну заборгованість; економлять на платежах; убезпечують себе від фінансових зловживань тощо;
- 2) фінансові установи, організації (зростання довіри населення до фінансової системи держави збільшує обсяг фінансових операцій, попит на фінансові продукти, зменшує витрати на маркетинг; знижує фінансові ризики, фінансові втрати, зменшує кількість проблемних операцій);
- 3) регулятори фінансового ринку (Національний банк України);
- 4) уряд – завдяки забезпеченню економічного зростання та підвищення добробуту населення;
- 5) роботодавці.

Таким чином, основними організаторами та спонсорами програми фінансової грамотності повинні виступати як держава, так і неурядові організації та комерційні структури.

Однак найбільш важлива роль серед усіх інститутів, на нашу думку, має відводитися державі, яка впроваджує норми та правила функціонування фінансових ринків, захисту вкладників, інвесторів тощо, координує програму фінансово-економічної грамотності з метою забезпечення економічного зростання та підвищення добробуту громадян. Основною метою діяльності держави щодо підвищення рівня фінансової грамотності населення є розвиток людського потенціалу, підвищення рівня добробуту та фінансової безпеки громадян України, зміцнення стабільності фінансової системи й загальної конкурентоспроможності української економіки, формування довгострокового інвестиційного попиту, розвиток фінансового ринку в Україні.

Слід зазначити, що найбільш поширеними державними інститутами з підвищення фінансово-економічної культури в світовій практиці є: центральні банки (Бельгія, Чехія, Польща, Угорщина), фінансові регулятори (США, Естонія, Ірландія, Японія, Великобританія), організації та інститути з питань зайнятості населення (Австрія, Чехія, Франція), міністерство освіти та освітні організації (Словаччина), різні спеціальні фонди (Південно-Африканська Республіка) [1, 121].

Одночасно проблема фінансової грамотності населення актуальна й для комерційних організацій, установ. Перш за все, це – банківські установи, страхові компанії, які разом з економічно та фінансово обізнаним клієнтом розширюють доступ до фінансових ресурсів; отримують зростання попиту на фінансові продукти; знижують витрати щодо фінансових ризиків своєї діяльності. Крім того, фінансово грамотний клієнт розумно сприймає будь-які зміни

в соціально-економічному, політичному, суспільному середовищі, а тому не виступає генератором нестабільності у випадку кон'юктурних змін [1, 122].

Тому в останнє десятиріччя у багатьох економічно розвинутих країнах і країнах, що розвиваються, все більше уваги приділяють підвищенню рівня фінансової грамотності населення. Цей процес розпочинався здебільшого у формі окремих ініціатив громадських і приватних організацій щодо надання допомоги громадянам в управлінні особистими фінансами та інформування про ті чи інші фінансові продукти і послуги. Проте з часом питання фінансової грамотності та освіти розвинулися до рівня національних програм і стратегій [2, 73].

Вважаємо, що питання підвищення фінансової грамотності особливо актуальне для України, оскільки більшість населення має не лише поверхове уявлення про принципи функціонування фінансових ринків та можливості інвестування в них, але й відчуває недовіру до фінансових інститутів. Загалом низький рівень фінансової грамотності громадян спричинений низкою таких проблем, як: недостатня поінформованість про фінансові послуги; брак знань щодо прав та обов'язків споживачів фінансових послуг; необізнаність щодо видів фінансових ризиків та управління ними. Крім зазначених проблем, негативно вплинула на фінансову освіченість українців успадкована від колишньої командно-адміністративної системи відсутність зацікавленості держави у фінансовій освіті населення, що призвело до таких наслідків, як низький рівень доходів громадян; сформований менталітет українців як нації, що не бажає жити в борг; психологічна неготовність населення сприймати нові фінансові знання [3, 34].

Отже, можемо стверджувати, що формування фінансово грамотної особистості визначається як процес, в результаті якого

отримані фінансові знання обумовлюють зміни в фінансовій поведінці населення, які дозволяють приймати більш ефективні та зважені фінансові рішення. Тому доцільно, на нашу думку, з'ясувати окремі аспекти взаємовпливу фінансової грамотності та фінансової поведінки домогосподарств в розрізі її видів в умовах економічної нестабільності.

Загалом програми фінансового просвітництва щодо оптимізації власних фінансових потоків домогосподарств з метою раціоналізації їх споживчої та заощаджувальної поведінки, на нашу думку, повинні бути націлені на те, щоб навчити споживачів робити самостійний вибір при купівлі фінансових продуктів чи послуг, а не імітувати чийсь поведінку або слідувати чужим, нехай навіть абсолютно правильним порадам. Ситуація загострюється ще й тим, що в сучасних умовах постійно розширюється та ускладнюється спектр товарів і послуг (в тому числі фінансових), причому супроводжується цей процес засиллям реклами (інколи недобросовісною і достатньо нав'язливою), що все більше потребує від споживача спеціальних знань і навичок.

Споживачам, на нашу думку, важливо навчитись виявляти й оцінювати фінансові ризики, вміти правильно оцінювати характер спрямованої на них реклами, націленої на провокування емоційного пориву купити той чи інший товар, а також на формування стилю життя як рекламного прийому, що використовується замовниками та розробниками з метою збільшення свого продажу. Крім того, громадяни повинні знати, як захистити свої права споживача у випадку їх порушення. Зрозуміло, що фінансово грамотний споживач висуватиме високі вимоги до якості продуктів, товарів та послуг, що дасть можливість удосконалювати ринок, сприятиме посиленню боротьби з шахрайством і порушеннями законодавства в цій сфері фінансових відносин.

Варто зазначити, що активна заощаджувальна поведінка домогосподарств, використання накопичувальних і страхових інструментів передбачає достатньо високий рівень фінансової грамотності, який дозволяє населенню взаємодіяти з фінансовими інститутами, широко використовувати продукти банківського та страхового секторів, системи пенсійного страхування [4, 3-4].

З одного боку, очевидно, що сучасні фінансові послуги дозволяють споживачам покращувати якість їхнього життя. Так, наприклад, страхування життя компенсує втрату доходу через проблеми зі здоров'ям, недержавні пенсійні фонди створюють резерв для отримання додаткових виплат при досягненні пенсійного віку тощо. Проте споживачі часто виявляються неспроможними використовувати фінансові інструменти ефективно, оскільки не володіють достатніми знаннями та навичками. Наприклад, досвід розвинутих країн, які перейшли на накопичувальні пенсійні системи, свідчить про те, що індивіди заощаджують надто мало для того, щоб накопичити в майбутньому на достойну пенсію, виявляються не в змозі обслуговувати власні борги через високу заборгованість за кредитними картками [5, 68].

Однак, незважаючи на зазначене, розвиток сучасної ринкової економіки передбачає широку участь населення в довгострокових накопичувальних пенсійних, страхових та іпотечних схемах, які забезпечують вирішення питання пенсійного накопичення, соціального й медичного страхування, житлової проблеми та освіти.

Слід визнати, що фінансово-економічна криза виявила додаткові ризики, пов'язані з недостатнім рівнем фінансової грамотності населення в Україні. Надмірний борг за споживчими кредитами, відсутність мінімального фінансового запасу в домогосподарствах на випадок неперед-

бачених подій констатували недостатню готовність індивідів приймати відповідальні фінансові рішення і нездатність здійснювати особисте фінансове планування на перспективу. Крім того, в період економічної нестабільності в Україні загострилась проблема захисту прав споживачів фінансових послуг, включаючи низьку інформованість населення, відсутність кодексу поведінки фінансових установ і недостатній потенціал наглядових органів для випереджаючого моніторингу ситуації, що склалася [4, 4].

При цьому варто зауважити, що рівень довіри населення до певних джерел інформації та фінансових установ при прийнятті рішень про вкладення грошових коштів є важливим елементом інформаційної культури та фактором впливу на ощадну поведінку українських домогосподарств. Однак поведінка рядового учасника фінансового ринку характеризується певним рівнем невизначеності, недоступності інформації про діяльність суб'єкта фінансового ринку, якому він планує довірити свої заощадження, а з іншого боку – небажанням займатися пошуком інформації про нові фінансові продукти. Як наслідок – однією з основних проблем низької довіри населення є недостатня інформаційна відкритість фінансових інститутів. Йдеться про інформування населення щодо повної вартості продуктів, розмірів комісій, правил їх стягування тощо [6].

Щодо кредитної поведінки домогосподарств, то слід визнати, що фінансова грамотність користувачів кредитних послуг банківських установ передбачає володіння певним рівнем економічних і юридичних знань щодо умов, схем та перспектив вибору і користування фінансовими продуктами банків, практичної обізнаності й розсудливості для управління кредитною заборгованістю, а також розуміння цивільно-правових можливостей врегулювання конфліктних ситуацій із фінансовими установами.

Аналіз передумов розвитку та поглиблення фінансової кризи засвідчив велику напруженість роботи фінансового ринку через виведення на ринок складних фінансових інструментів кредитування, а також суттєвий розрив економічних інтересів між фінансовими установами та їхніми клієнтами щодо використання капіталу. Враховуючи те, що в Україні фінансовий ринок здебільшого представлений банківськими установами, оскільки частка діючих 179 банків у сукупності активів фінансового сектору становить майже 96% [7, 167], банківські установи переслідували стратегію активного нарощування кредитно-інвестиційних портфелів та суттєвого підвищення рентабельності активів у період економічного зростання. Натомість споживачі кредитних послуг, зокрема фізичні особи-клієнти банків, задовольняючи власні споживчі та інвестиційні потреби кредитним коштом, не володіли необхідними знаннями щодо управління власною кредитною заборгованістю перед банківськими установами в довгостроковій перспективі. Власне це стало однією з істотних причин високих кредитних ризиків, конфлікту інтересів та соціальної нестабільності у фінансовій сфері, що негативно позначилося на довірі населення до банківської системи та дестабілізації функціонування фінансового сектору загалом [7, 167].

Зазначимо, що низький рівень фінансової грамотності та обізнаності фізичних осіб-клієнтів банків негативно позначається на стабілізації фінансового ринку країни та посиленні інституційної структури його розвитку. Водночас недостатній рівень фінансових знань та обізнаності клієнтів банків спричиняє асиметрію інформації у виборі та використанні банківських кредитних продуктів, що позначається на ефективності використання капіталу та не забезпечує функціонування банківської системи країни на якісно новому рівні.

У зв'язку з цим виникає необхідність посилення економічної відповідальності банків за неефективність розміщення капіталу як дорогого ресурсу, більш зважене ставлення до пріоритетів фінансування у кредитних проектах, удосконалення типів та видів кредитних продуктів для клієнтів, зважаючи на специфіку роботи із залученим і позиченим капіталом [7, 171].

Водночас звертаємо увагу на те, що сучасний фінансовий ринок інтенсивно розвивається, з'являються нові продукти для населення, причому стрімко розширюється як спектр продавців, так і асортимент їхніх послуг. Відтак фінансові послуги в сучасних умовах господарювання надають не лише банківські установи та страхові компанії; на ринку стають популярними фінансові продукти, яких ще не було 5–10 років тому.

Тому важливим елементом дієвості фінансового ринку будь-якої держави, на нашу думку, є стан розвитку інституту незалежних фінансових консультантів, який в Україні, на жаль, перебуває лише на стадії становлення і характеризується відсутністю чітко окреслених законодавчих основ діяльності, належного досвіду і сформованої культури та відповідних традицій інвестування, програм підготовки та навчання кваліфікованих фахівців зазначеного напрямку і, зрештою, державної підтримки розвитку такого виду діяльності.

Отже, існує проблема розробки ефективного механізму взаємодії закладів освіти, професійних учасників фінансового ринку та домогосподарств щодо підвищення рівня фінансової грамотності населення. Тому є необхідність формування наступного механізму залучення фінансових практиків до освітнього процесу (рис. 1).

Зважаючи на зазначене, основним завданням держави в цій сфері є розробка законодавчої та нормативної бази регулювання даного процесу, Концепції та програми

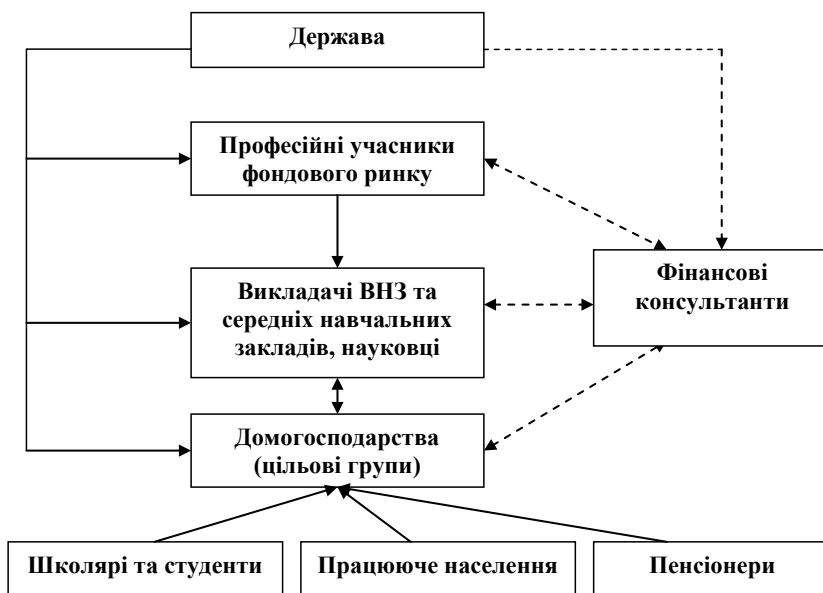

Рис. 1 . Схема залучення професійних учасників до підвищення освітнього рівня домогосподарств [8, 300]

підвищення рівня фінансової грамотності населення, в яких будуть окреслені конкретні заходи, розроблені підходи та механізми їх регулювання. Попри те, завданням науковців та викладачів є адаптація теоретичних і практичних знань, що стосуються сфери фінансово-економічних відносин, розробка методик викладання нових освітньо-інформаційних продуктів. Зважаючи на це, інформацію стосовно фінансових продуктів вони могли б отримувати через викладачів, однак у шкільних програмах та програмах підготовки спеціалістів як з економічних, так і неекономічних спеціальностей, відсутні інтегровані курси з особистих фінансів.

Варто зауважити, що у розвинутих країнах світу професія консультанта (радника) у сфері особистих фінансів існує вже понад 15 років. У Європі більше 40% усіх фінансових угод фізичних осіб здійснюється через фінансових консультантів. У США цей показник становить 60%, в Австралії – 80%, в Росії – близько 20%, в Україні приблизно

2% (в основному це трейдери та персональні брокери). В Росії він значно вищий, ніж в Україні, що пояснюється тим, що в сучасних умовах в Росії сформувався клас людей, зацікавлених в послугах фінансового консультування. Це – інвестори, що володіють статками понад 30 млн. дол. (у міжнародній класифікації їх називають Ultra High Net Worth Individuals) та ті, що мають капітал понад 1 млн. дол. (High Net Worth Individuals). За оцінкою однієї з найбільших міжнародних консалтингових компаній, сегмент High Net Worth Individuals у Росії нараховує понад 80 тис. осіб [8, 300].

Принадно зазначимо, що принциповою відмінністю фінансового консультанта від співробітника сучасних банків, інвестиційних і страхових компаній є те, що він не є продавцем фінансових послуг конкретної фінансово-кредитної установи, оскільки є об'єктивно незалежним фінансовим радником, зацікавленим не стільки в продажу фінансової послуги, скільки в задоволенні

потреб свого клієнта. При цьому комісійну винагороду виплачують незалежно від постачальника послуги і тільки в тому випадку, якщо кваліфікована порада забезпечує підвищення матеріального добробуту клієнта. За таких умов фінансовий радник приймає сторону клієнта, як це відбувається в США та розвинутих країнах Західної Європи.

Звичайно, проблема низької фінансової грамотності населення не є виключно українською. За даними соціологічних досліджень, у таких економічно розвинутих країнах, як США, Великобританія, Австралія тощо теж існують певні проблеми з підвищенням рівня фінансової грамотності громадян, проте там ці питання вирішують на державному рівні. Так, у цих країнах діють національні стратегії та програми підвищення фінансової грамотності населення, на реалізацію яких виділяють значні кошти з державного бюджету. Крім того, до програм фінансового просвітництва активно залучають приватні та громадські організації, а питання фінансової грамотності включені в обов'язкові та факультативні освітні програми (табл. 1).

Отже, існує світова тенденція до посилення відповідальності за особисті фінанси та прийняття фінансових рішень домашніми господарствами. Однак у зв'язку з підвищенням рівня ризиковості фінансових операцій домогосподарств виникає потреба у підвищенні фінансової обізнаності споживачів відповідних товарів та послуг, адже світова спільнота усвідомлює значення освіченості громадян у контексті збереження фінансової стабільності країн. Уже понад 100 країн світу на державному рівні вирішують проблеми підвищення рівня фінансової грамотності та фінансової освіти населення завдяки відповідним програмам та національним стратегіям. Це, зокрема, Австралія, Австрія, Бельгія, Великобританія, Естонія, Індонезія, Іспанія, Ізраїль, Італія, Казахстан, Канада, Німеччина, Нова Зеландія, ПАР, Польща, Республіка Корея, Росія, Румунія, Словаччина, США, Чехія, Японія та інші. Крім того, в США та Великобританії діють спеціальні закони щодо фінансово-економічної грамотності й освіти населення. Причому у більшості країн

Таблиця 1

Інформаційно-освітні продукти в рамках державних програм у зарубіжних країнах [8, 301]

Програма	Країна	Основні інструменти та заходи
Understanding money (розуміння грошей)	Австралія	– серія ігор Get Real (16–18 років); – програма розвитку кар'єри
Економічна та фінансова грамотність	Австрія	– екскурсії до музею грошей; – рух "євроавтобуса"
Забезпечення майбутнього	Голландія	– "пенсійні години" для студентів ВНЗ
My money week	Канада	– ігрові розвиваючі шоу "Фінансовий геній", "Інвестор"
Програма Національного банку	Польща	– мультимедійні презентації; – електронні навчальні курси; – освітній пакет для вчителів та батьків (підручники, сценарії знань, CD-R)
Фінанси для всіх	Франція	– глосарії, вікторини, кросворди, анаграми; – книжки для дітей та батьків; – форум для викладачів та батьків
Уроки для життя	США	– вказівки для викладачів з планами занять; – методики для батьків; – рольові ігри та кейси для дітей і дорослих

відповідальними за розроблення та реалізацію стратегій щодо фінансового просвітництва є державні установи (центральні банки), а програми підвищення фінансової грамотності реалізують за рахунок коштів держави та державних і громадських організацій, а не приватного сектору [3, 33].

В Україні у сфері фінансової грамотності й обізнаності було проведено лише єдине дослідження (у грудні 2010 р.) у рамках проекту “Розвиток фінансового сектору” (FINREP) [9], результати якого є актуальними в умовах сьогодення. За оцінками дослідників, в Україні фінансова грамотність і захист прав споживачів фінансових послуг перебувають на початковій стадії. Результати загальнонаціонального репрезентативного опитування, проведеного в регіонах України серед більш як 2000 респондентів вікової групи від 20 до 60 років, свідчать про те, що:

- рівень довіри до фінансового сектору країни вкрай низький. Населення користується обмеженим переліком фінансових послуг, особливо порівняно з європейськими країнами. Загалом 39% опитаних не мали банківського рахунку. Більшість громадян користувались лише базовими фінансовими послугами, найпоширенішими серед яких була оплата комунальних послуг через банки (78%), користування банківським рахунком та пластиковою карткою (61%), оплата через термінали платіжних систем (38%) та обмін валюти (31%);

- населення зацікавлене в отриманні більшого обсягу інформації щодо фінансових продуктів: 29% опитуваних хотіли б мати додаткову інформацію щодо споживчого кредитування, 16% – щодо депозитних рахунків у банках, 14% – щодо банківських пластикових карток, 13% – щодо поточних банківських рахунків. Ще 13% цікавилися деталями щодо іпотечного кредитування та послуг страхування. Незважаючи на це,

23% респондентів узагалі не виявили інтересу стосовно отримання будь-якої інформації про жодну фінансову послугу;

- більше третини респондентів (38%) вважали виправданим купувати товари в кредит, якщо на них встановлено розпродаж;

- відповідальність на ринку фінансових послуг є неоднозначною: переважна більшість учасників опитування (75%) знала, що банки зобов'язані повідомляти позичальникові сукупну вартість кредиту та реальну ставку відсотка, однак значна частина респондентів про це не знали, а 26% опитаних були переконані, що до їх кредиту може застосовуватися складний відсоток, якщо про це зазначено в умовах кредитного договору. Тільки кожний десятий респондент знав, що це незаконно через пряму заборону на законодавчому рівні;

- проблеми в роботі з фінансовою установою виникли у 24% респондентів;

- більшість українців не знали, до кого слід звертатися за допомогою у вирішенні спірних питань у стосунках із фінансовою установою;

- громадяни мало цікавилися новинами у сфері фінансів: 43% респондентів узагалі не відстежували жодних тенденцій фінансових ринків, причому старші люди (46–60 років) були найпасивнішими в цьому питанні. Серед найпопулярніших тем, за якими стежили споживачі, були: динаміка інфляції (20%), зміни розміри пенсій, соціальних виплат і податкових пільг (10%) та зміни на ринку нерухомості (10%) [9, 12].

Отже, зважаючи на результати проведеного соціологічного дослідження, можна зробити висновок про недостатній рівень фінансової грамотності та обізнаності українців. Однак слід констатувати, що фінансово-економічна криза не стала поштовхом для підвищення освіченості населення у цій сфері фінансових відносин. Соціологічні дослідження підтверджують, що відповідаль-

ність за власний фінансовий добробут у переважній більшості громадян не підвищилася, а рівень знань та обізнаності залишився недостатнім. Натомість учасники фінансового ринку вирішували власні проблеми, не намагаючись донести до споживача інформацію щодо правильного використання фінансових продуктів та послуг. Однак слід визнати, що поступово, лише через кілька років після кризових подій 2008–2009 рр., представники фінансового сектору та освічені українці починають усвідомлювати важливість фінансової грамотності [3, 34–35].

Роботу, спрямовану на підвищення рівня фінансової грамотності населення, започаткував і Національний банк України, з ініціативи котрого розроблено Програму підвищення рівня фінансової грамотності населення та план заходів на її виконання, яким передбачено:

- проведення тренінгів, круглих столів для банківської спільноти, журналістів і студентів;

- написання книжок із фінансової грамотності для дітей та глосарію банківської термінології, розрахованого на широке коло читачів, які цікавляться практичними питаннями розвитку банківської системи України;

- показ на каналі “БТБ” та інших телеканалах дитячих програм із фінансової грамотності, а також програм із фінансової освіти для дорослих;

- проведення інтерв'ю з керівниками Національного банку України для ознайомлення широких верств населення з діяльністю регулятора.

Національний банк України з допомогою американських колег у 2012 р. успішно реалізував пілотний проект із викладання курсу “Фінансова грамотність”, у якому взяли участь 14 шкіл із п'яти регіонів України. Міністерство освіти і науки України затвердило викладання курсу на експерименталь-

ній основі як факультативного предмета на наступні сім років. Крім того, Національний банк України та Міністерство науки і освіти України розробили план заходів із впровадження курсу “Фінансова грамотність” у вищих навчальних закладах до 2019 р. Зауважимо, що всі заплановані заходи з підвищення рівня фінансової грамотності учнів шкіл та студентів базуються на міжнародних принципах ОЕСР фінансової освіти й обізнаності, а також враховують новітні підходи, які передбачають зосередження уваги на таких основних видах фінансової освіти:

- ризики та вигоди використання фінансових продуктів і послуг;

- законні права та юридичні обов'язки споживачів при використанні фінансових продуктів і послуг [3, 35].

З огляду на вищезазначене, доводиться визнати, що на рівні стратегії розвитку України підвищення фінансової грамотності населення слід розглядати як один із найважливіших векторів розвитку держави. При цьому важливо зазначити, що складність проблеми підвищення рівня фінансової грамотності і фінансової активності вітчизняних домогосподарств вимагає проведення послідовної державної політики, спрямованої на підвищення фінансової грамотності населення. Лише наявність такої політики дозволить забезпечити комплексний підхід до вирішення проблеми і дасть можливість підвищити ефективність відповідних заходів через механізм координації зусиль різних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, освітніх установ, громадських і комерційних організацій, що здійснюють ініціативи в сфері фінансової освіти.

Документом, який формулює цілі та задачі державної політики, спрямованої на підвищення рівня фінансової грамотності населення України, містить механізми ре-

алізації такої політики, принципи розподілу повноважень усіх сторін, що беруть участь у цьому процесі, а також конкретні ініціативи та заходи для досягнення цілей, повинна стати Національна програма підвищення рівня фінансової грамотності населення України.

На перший погляд, реалізація такої програми була б успішною, проте можливість невеликого результату все ж існує. Ефекту не буде, якщо:

- по-перше, замість підвищення фінансової грамотності ми одержимо просування і рекламування окремих фінансових продуктів. У цьому випадку користувачі фінансових послуг під впливом реклами, як і раніше, не до кінця будуть розуміти істину природу цих інструментів;

- по-друге, якщо інтенсивно навчати населення тільки на прикладах того, куди можна інвестувати гроші, то в ході підвищення фінансової грамотності буде формуватися образ фінансових інститутів як складних, непрозорих і корисливих організацій, основною метою яких є максимальний прибуток за рахунок коштів своїх клієнтів;

- по-третє, державні кошти будуть витрачені даремно, якщо програма зведеться до разових акцій;

- по-четверте, програма підвищення фінансової грамотності повинна запропонувати механізм залучення до співпраці найбільш кваліфікованих і досвідчених учасників, які розуміють сутність проблеми та труднощі, що можуть виникнути під час її реалізації;

- по-п'яте, необхідно розробити організаційні механізми, які координували б діяльність учасників програми з метою блокування дублювання та створення ефективної системи управління процесом підвищення рівня фінансової грамотності населення [10, 240–241].

Таким чином, визначаючи важливість фінансової грамотності населення як осно-

ви фінансово-економічної безпеки, стійкого розвитку національної економічної та фінансової системи, зростання добробуту громадян, слід розуміти актуальність і значимість формування ефективної системи фінансової освіти в Україні. Однак в процесі її розробки та впровадження слід врахувати наступне. По-перше, вітчизняна система освіти не здатна забезпечити достатній рівень фінансової грамотності внаслідок відсутності відповідних навчальних програм, викладачів, тренерів, методик. По-друге, серйозною проблемою є відсутність загальної системи координації фінансової освіти. По-третє, в Україні не створена і не підтримується система підготовки носіїв фінансової освіти. По-четверте, у нашій державі має місце нерозвиненість інституційного середовища фінансової поведінки як сукупності правил, які формують навички, звички людей, структурують їх взаємодію з фінансовими інститутами [1, 123].

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що успішність адаптації домогосподарства до нестабільних умов ринкового середовища залежить від уміння обирати найдоцільнішу і найоптимальнішу стратегію фінансової поведінки. Однак необхідно врахувати, що для того, аби населення мало змогу переходити до активних стратегій фінансової поведінки, воно повинно отримувати відповідні доходи, а також володіти певним набором фінансових знань про основні тенденції, котрі спостерігаються на фінансовому ринку України, або хоча б володіти найелементарнішими азами фінансової грамотності, щоб мати можливість самостійно аналізувати процеси в економічному житті держави. У теперішніх умовах фінансова грамотність населення, будучи важливою ознакою суспільства, багато в чому визначає якість життя його громадян, забезпечуючи їм доступ до якіснішої освіти, роботи, послуг.

Література

1. Ломачинська І. А. Фінансова грамотність як основа оптимізації фінансової поведінки в умовах глобальної трансформації // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. – 2011. – Т. 16 (Випуск 20). – С. 116–124.
2. Столярова А. А., Шахназарян Г. Э. Анализ мировой практики развития финансового образования и повышения финансовой грамотности населения // Финансы и кредит. – 2010. – № 34 (418). – С. 72–78.
3. Слав'янська Н., Незнамова А. Підвищення фінансової грамотності: комерційний проєкт чи державна необхідність? // Вісник НБУ, – 2013. – Квітень. – С. 31–35.
4. Бокарев А. А. Повышение уровня финансовой грамотности населения в Российской Федерации // Финансы. – 2010. – № 9. – С. 3–6.
5. Кузина О. Е. Финансовая грамотность россиян (динамика и перспективы) // Деньги и кредит. – 2012. – № 1. – С. 68–72.
6. Ковтун О. А. Інформаційна культура як фактор підвищення рівня довіри населення до фінансових установ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
7. Слобода Л. Я. Фінансова грамотність як чинник забезпечення ефективності використання банківського капіталу // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – № 2. – С. 167–172.
8. Ковтун О. А. Механізм підвищення освітнього рівня домогосподарств у фінансовій сфері // Сталий розвиток економіки. – 2012. – № 2. – С. 297–302.
9. Фінансова грамотність та обізнаність в Україні: факти та висновки / Р. Бонд, О. Куценко, Н. Лозицька // Проєкт розвитку фінансового сектору (FINREP). – 2010. – Грудень. – 40 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.finrep.kiev.ua.
10. Ковтун О. А. Підвищення рівня фінансової грамотності як фактор активізації фінансової діяльності домогосподарств // Прометей. – 2012. – № 1 (37). – С. 238–242.